

OUDROTTERDAMSCH „CRUYDENIERIE”

DOOR

MR. R. BIJLSMA.

Toen met de toename der Rotterdamsche Westervaart op het einde der zestiende eeuw eene belangrijke vermeerdering samenging in den aanvoer van zuidelijke handelswaren: zuidwijn, zuidvruchten, kruiden en specerijen, kwam ook het beroep van „cruydenier” onder de neringen en bedrijven, die in onze stad werden aangetroffen, meer naar voren. Vóór dien tijd was de winkelier in kruiden slechts schaars te Rotterdam vertegenwoordigd; de oude kruydenierij geleeke eene drogisterij, die aan den handel in kruiden, drogerijen, verfwaren en specerijen meest apothekerij verbond, en kruydenier zoowel als apothecaris waren benamingen, die veeltijds voor hetzelfde beroep werden gebezigd.

De uitbreiding van den aanvoer der kruydenierswaren bracht weldra meervormigheid in den kruydenhandel; de oorspronkelijke vorm van kruydenier-drogist-winkelier blijft bestaan, doch naast hem komen op: de kruydenier-koopman en de speciaal-beroepen van „suikerbakker” (suiker-*raffinadeur*), *grossier* in tabak en apotheker.

Welke waren de artikelen, die een Rotterdamsch winkelier-kruydenier uit het begin der zeventiende eeuw in voorraad had? Wij vernemen dit uit enkele winkelinventarissen, dateerende uit de jaren 1610—1620, die bewaard zijn ge-

bleven in het Archief der Weeskamer en de volgende waren vermelden :

broodsuiker, poedersuiker, kandij, siroop, sucade, pruimen, vijgen, rozijnen, krenten, amandelen, kastanjes, okkernoten, limoenen, rijst, olijfolie, wijnazijn, honig; tabak, peper, notenmuskaat, foelie, kruidnagelen, kaneel, gember, galigaan, kappers, saffraan, zoethout, kalmus, seneblad, anijs, komijn, karweizaad, korianderzaad, venkelzaad, torkruid, severzaad, luiskruid, lavaszaad, slaapbollen, reinvaren, irias, bakelaar paradijskorrel, jeneverbes, gom-dragant; loodwit, krijtwit, oker, geelsel, menie, rood-aarde, krap, roodsel, koperrood, spaansch-groen, blauwsel, muur-zwart, lampzwart, zwartsel, provence-hout, brazilie-hout, lakmoes (tournesol); stijfsel, lijm, was, terpentijn, hars, wierook, mastiek, lak, lampolie, spaansche-zeep, sumak, galnoten, weedasch, zwavel, aluin, albast, kalmijn, kwikzilver, bolus.

De kruidenier betrok zijn artikelen van den koopman; de waren werden ten deele althans met Rotterdamsche schepen voor de Rotterdamsche kooplieden aangevoerd. Soms was het de kruidenier zelf, die als koopman optrad en groothandel dreef: het beste voorbeeld daarvan vinden wij in Jacques Merchijns, koopman en kruidenier in „de Zwaan” op de Hoogstraat, wiens winkel genoemd wordt als „een van de principaelste” in de stad.

Jacques Merchijns was een Antwerpenaar, die zich reeds in het begin der troebelen te Rotterdam had gevestigd; het trouwboek der Hervormde kerk vermeldt in 1580 zijn huwelijk met eene Rotterdamsche jongedochter.

Ook de broeder van Jacques, de „cruydenier” Hans Merchijns, vestigde zich in dezen tijd in onze stad en kocht 1582 het huis „de Zwaan” aan de noordzijde van den Middeldam, den winkelstand bij uitnemendheid. Doch Hans Merchijns bleef slechts enkele jaren hier: als „koopman van Rotterdam” staat hij op 1586 ingeschreven in

het Amsterdamsche Poorterboek en kort daarop draagt hij aan zijn broeder Jacques den eigendom over van het huis „de Zwaan”.

Als koopman en winkelier komt Merchijns voor in een notarieele akte van het jaar 1590, in welke hij verklaart „voor zijn winkel” te hebben afgescheept: „rozijnen, correnten, vijgen, zyrope, honich, suycker en specerijen”; wanneer wij hem in stukken van lateren datum tegenkomen, treedt hij op in zijne kwaliteit van „koopman”.

Onder de handelswaren, — die hij betrok uit Frankrijk, Spanje, Madeira en van de Kanarische eilanden, — moeten in de eerste plaats genoemd worden: wijnen, een artikel waarin destijds nog veel „gegrossierd” werd door de voorname herbergiers, doch dat ook verkrijgbaar was bij sommige kruideniers. — Merchijns’ wijnhandel was zoo belangrijk, dat een akte van het jaar 1609 hem als „wijnkooper” vermeldt.

Enkele bevrachtingscontracten uit de eerste jaren van het Bestand geven een goed bewijs van Merchijns’ koopmanschap; de eerste akte, die van dien aard wordt aangetroffen, dateert van September 1610 en vermeldt den „koopman” Jacques Merchijns met zijn schoonzoon Jan Willemsz. Domys als bevrachters van het koopvaardij-schip „de Neptunus” groot 65 lasten. De schipper neemt aan, met de waren en koopmanschappen, door de bevrachters in te schepen, te zeilen naar Madeira, aldaar te lossen, 2½ maand te liggen en met de goederen, door den commies der bevrachters in te laden, terug te zeilen naar Rotterdam, voor de vrachtsom van f 2400. In 1611 wordt een dergelijk bevrachtingscontract gesloten met den schipper van het koopvaardij-schip „St. Philippe” groot 80 lasten; in 1612 met den schipper van de „St. Thomas” groot 85 lasten. In 1613 wordt door hun commies op Madeira: Jacob Willemsz.

Domys o. a. voor hen ingescheept: wijn, siroop, gember en sucade.

Verschillende malen wordt Merchij's genoemd als mede-reeder in koopvaardij-schepen; waarschijnlijk is hij dezelfde als de Jacques Merchij's, die in de „Geschiedenis der Noordsche Compagnie" van Mr. S. Muller Fz. vermeld wordt als reeder ter walvischvangst en mede-oprichter der Noordsche Compagnie, — traan toch was een artikel, dat onder het kruideniers-bedrijf viel 1).

1) Dat Jacques Merchij's ook in andere opzichten man van zaken was, blijkt ons uit eene verklaring na Merchij's' dood, ten verzoeke van Jan Willemsz. Domys door eene Maertge Dirxdr. afgelegd, waarbij deze getuigt, „dat zij in den jare 1601 quam wonen voor dienstmaecht ofte jongwif ten huysse van Sr. Jacques Marchij's saliger, coopman ende cruydenier, in dier tijt ende lange daernaer gewoont hebbende alhier op de Hoochstraat in de Swaen, alwaer sij verclaert gewoont te hebben den tijt van ses jaren weynich min ofte meer, met verclaringe, dat eer zij int selve huys in haren dienst quam, aldaer te voren ende nae haer vertreck twe jongwijfs nodich in dienst waren om 't huyswerck te doen, alsoe den dienst van 't selve huyswerck swaer was, ende eene dienstmeyt tselve niet alleene en conde doen. Ende dat dewijle de andere dienstmeyt int jaer daeran uyt haren dienst scheyde, soo is zij deposante alleen voor jongwif int voorzegde huys blyven wonen den tijt van vijf jaren, sonder ander hulp te hebben tot tselve huyswerck als Agneta Merchij'sdochter, de dochter van Jaques Merchij's zaliger, die int eynde van 't jaer 1601, sonder den precysen tijt onthouden te hebben, van Haerlem uytter schole tot haer vaders huys thuys was gecomen, die haer deposante int huyswerck behulpich is geweest, ende den merckgangh, 't nayen van tinden ende wollen ende ander menagie int huyshouden heeft helpen doen, so datter in de tijt van haer deposante geen naeyster ofte stijfster int voorzegde huys van buyten nodich en was te comen, ende dat zij Agneta Merchij'sdr. haer altijt int huyswerck besichmaecte, soo dat sij deposante met deselve Agneta Merchij's tesamen thuyswerck hebben gedaen. Ende verclaert wijders sij deposante, dat de stiefmoeder Jacomina Werkij's de voorzegde hare behoude dochter so nau hielt, datse qualyck cledinge nae sulcke dochters staet conde cryghen, waerdoor dickwils twist met haer stiefmoeder was, so dat zij deposante tegen Agneta wel seyde: zij en behoort u soo nauw niet

De opkomst der tweede categorie van kruideniers: de kruidenier-suikerbakker-raffinadeur was een gevolg van den meerderen suiker-aanvoer, sinds dit artikel van het suikerrijke eiland St. Thomas (in de bocht van Guinea) en uit Brazilië door de Hollandsche kooplieden — onder welke ook Rotterdamsche — rechtstreeks werd aangevoerd. Onder het drietal „suikerbakkers en raffinadeurs”, dat reeds in 1594 te Rotterdam werd aangetroffen, komt de kruidenier-suikerbakker voor in den persoon van Reynier Maertenz van Beaumont.

Van Beaumont was afkomstig uit Dordrecht en hier in 1589 gehuwd met eene dochter van den zeilmaker Dirck Govertz. Thoen. Na zijns schoonvaders dood werd hij eigenaar van diens huis „het Moriaenshoofd”, gelegen aan het Steiger op den Westhoek van de Moriaensteeg, met een daarachter in de Moriaensteeg gelegen huis, dat later genaamd wordt „het Suyckerhuis”. Van Beaumont, die voorkomt als kruidenier en als suikerbakker (gelijk in dien tijd de benaming voor suiker-raffinadeur luidde) en ook genoemd wordt onder de „kooplieden hen generende met peper en andere specerijen”, blijkt voorspoed in zaken gehad te hebben. Door aankoop van het huis „het Moriaenshoofd” op de Hoogstraat Middeldam Zz., dat aan de achterzijde aan zijn eigendommen belendde, vergrootte hij in 1605 zijn eigendommencomplex. Zijne zoons werden als „winkelknecht” in het vaderlijk beroep opgeleid; toen de vader zich uit zijn zaken ging terugtrekken, deed hij aan Ijsbrant Reyerz. van Beaumont in 1622 het huis aan het Steiger met het Suikerhuis over; Jan Reyerz. v. B., kruidenier, werd hetzelfde jaar eigenaar van het huis op

te houden, want ghij hout een jongwif uytten huys. Voorts getuycht sy deposante, dat Pieter Marchijs, den soon van den voorzegden Jacques Merchijs zaliger, knechtswerck neffens een ander knecht in de winckelneeringe heeft gedaen, ende een knecht uytten huys heeft gehouden ettelijke jaren, totdat hij nae Vranckrijck trock.”

den Middeldam hoek Moriaensteeg Wz. genaamd „de Moriaen” en kocht later het bekende huis „Hamburch” op het Westnieuwland, waarin door hem eene suiker- raffinaderij werd opgericht; en een derde zoon Dirk ging eveneens het kruideniersbedrijf uitoefenen.

De tweede suikerbakkerij was gelegen in de Kalverstraat (tusschen Botersloot en Lombardstraat) en eigendom van Pieter Claesz. Winter. Het bedrijf schijnt niet geprosperieerd te hebben; wegens faillissement werd het perceel, aangeduid als „Suikerbakkerij” of „Suikerhuis”, in 1603 bij decreet verkocht. De eigendom kwam aan Vincent Sayon (een koopman afkomstig uit Brugge en in 1585 te Rotterdam gehuwd met eene dochter van den lakenkooper Goossen Adriaensz. Groenhout), die kort daarop het huis „de Berg van Sion” op de Hoogstraat, een vroegere bierbrouwerij, voor suikerbakkerij er bij kocht. Met Sayon ging het evenmin voorspoedig; in 1606 verliet hij met achterlating van een desolaten boedel als „fugitief” de stad en zijne eigendommen werden door den boedel-curator te gelde gemaakt.

In de akte van 1594 wordt als derde genoemd: Pieter Michielsz. van der Heyde, wiens suikerbakkerij was gelegen in de Hoofdsteege. Na zijn dood is het bedrijf waarschijnlijk gecombineerd met dat van Lodewijk de Pottere, een kruidenier-suikerbakker, die in 1604 door aankoop eigenaar werd van het huis „de Keizerskroon” in de Hoofdsteege hoek Houttuin Z.z., en later echtgenoot werd van Van der Heyde's weduwe.

In den loop der zeventiende eeuw werden nog verschillende suikerraffinaderijen in de stad opgericht; als een belangrijk bedrijf mag hier genoemd worden de fabriek door Johan Jacobz. de Mey in 1632 gevestigd aan den Wolfshoek, die later zou worden aangekocht voor den bouw der Luthersche kerk.

Zooals reeds vermeld is, behoorde tot de kruiden, die in een kruidenierswinkel verkrijgbaar waren, ook het tabakskruid. Het artikel was evenwel slechts in geringe hoeveelheid voorhanden, en het zijn waarschijnlijk Engelsche kooplieden geweest, die de uit Virginia komende tabak het eerst te Rotterdam in groote hoeveelheid hebben geïmporteerd. De handel in tabak, waarvan sedert 1620 in meerdere notarieele akten melding wordt gemaakt, was aanvankelijk in handen van Engelschen, die zich te dezer stede kwamen vestigen. Wellicht de eerste, die als tabaksgrossier zich hier nederliet, was de Engelschman John Shepheard — of Jan Jansz. Schepper, gelijk de naam op zijn Hollandsch geschreven werd —, wiens affaire in 1615 gevestigd werd in het huis „Spinola” op het Hoofd 1) en later gedreven werd in compagnieschap met een landgenoot William Harris, die, na den dood van Shepheard, de echtgenoot werd van diens weduwe. De schuldboeken hunner tabakszaak geven aan, dat althans in den eersten tijd een overgroot deel der klandizie gevormd werd door soldaten der Engelsche en Schotsche troepen, hier te lande in garnizoen, en door Oostindie-vaarders, zoodat het tabaksgebruik nog niet tot alle kringen scheen te zijn doorgedrongen. De aanvoer van het artikel was evenwel al belangrijk genoeg om het op te nemen in het courtage-tarief der keur op de makelaardij, die in 1632 door het Stadsbestuur werd vastgesteld.

De vreemdeling, die in het midden der zestiende eeuw bij een bezoek aan Rotterdam naar een kruidenierswinkel had gezocht, zou zeker verwezen zijn naar het huis „de Gulden Vijzel” op de Hoogstraat 2), waarin de zaak gevestigd was van Claes „den crunier” — gelijk hij aan-

1) „De gekroonde Spinola” hing uit aan het huis *naast* het hoekhuis op de Spaansche kade; later werd dit hoekhuis door Hennis er bij gekocht en ging de naam over op het dubbele perceel.

2) Thans Hoogstraat No. 237.

vankelijk betiteld wordt — of Nicolaes Willemsz. Clinckebel, apothecaris, zooals hij wordt aangeduid, wanneer hij in de vroedschap zitting heeft gekregen. Stadsgeschiedschrijver dr. Nicolaas Zas noemt in zijn kroniek het huis (dàn zijn woonhuis) „de eerste en eenige apoteeckerswinkel binnen Rotterdam”, daarbij sprekende van den tijd, waarin de Stadhuissteeg naast het Stadhuis nog niet was getrokken, door welke rooiing „de Gulden Vijzel” tot hoekhuis zou worden gemaakt. En hoewel het zeker is, dat het kruideniersbedrijf in de zaak betrokken is geweest — Clinckebel wordt o.a. nog in 1572 genoemd als leverancier van „kruidsuiker” — zoo viel toch meer de nadruk op de apothekerij, zooals reeds uit de getuigenis van Dr. Zas zou kunnen blijken, doch waarop vooral de omstandigheid wijst, dat de zoon van Clinckebel: Mr. Gregorius Niclaesz. na volbrachte studie, als doctor in de medicijnen zich te Rotterdam komt vestigen en daar het beroep gaat uitoefenen van wetenschappelijk medicijn en apothecaris ¹⁾. Het voorbeeld van Mr. Gregorius vond navolging bij zijn neef, den zoon van Marie Claesdr. Clinckebel en Andries Quiryusz. den Boser — een bakker, die als weduwnaar met Clinckebels dochter gehuwd was en daarop zijn beroep voor dat van kruidenier en apotheker had verwisseld. Mr. Jacob Andriesz. „medicijn en apothecaris” was stellig niet minder goed onderlegd dan zijn oom; zijne wetenschappelijkheid blijkt uit de welvoorzene bibliotheek, waarvan de volledige inventaris in het archief der Weeskamer wordt aangetroffen, die, met den eveneens bewaarden inventaris zijner apotheek, aanwijzingen inhoudt over den stand der Rotterdamsche artseneijkunde op het einde der zestiende eeuw.

In de zeventiende eeuw zien wij het aantal apothekers geleidelijk toenemen. Aanvankelijk bleven kruidenierij en

¹⁾ De zonen van Mr. Gregorius Claesz. komen te Rotterdam voor onder den naam: Van Teylingen.

drogisterij-apothekerij nauw aan elkaar verwant; een stedelijke keur van 1644 op het kruideniers- en kaaskoopers-gilde wijst daar op: drogisten en apothekers werden bij deze ordonnantie begrepen onder het gilde der kruideniers en kaaskoopers, hetwelk in dat jaar werd gereglementeerd en waartoe o.a. een ieder zoude behooren, die zich geneerde met het verkoopen van kruidenierswaren als: suiker, rijst, gers, vijgen, rozijnen, pruimen, specerijen, verwen, indigo, cochenille, blauw-stijfsel, provence-hout, brazilie-hout, siroop, olie, traan en verder „alles wat een winckelier te koop houdt”.

Waarschijnlijk in verband met deze officieele regeling zijn de apothekers op het speciale en wetenschappelijke van hun bedrijf den nadruk gaan leggen: slechts enkele jaren althans hield deze regeling stand, want bij keur van 1649 werd de scheiding voltrokken en de apothekerij tot een zelfstandig gilde georganiseerd ¹⁾.

1) Het geval, dat de gemeenschappelijke origine den doorslag bleef geven, deed zich voor bij het gildewezen der stad Middelburg, waar, tot de opheffing der gilden toe, de kruideniers, drogisten, apothekers, tabakshandelaars en suikerbakkers in ééne corporatie vereenigd bleven.

